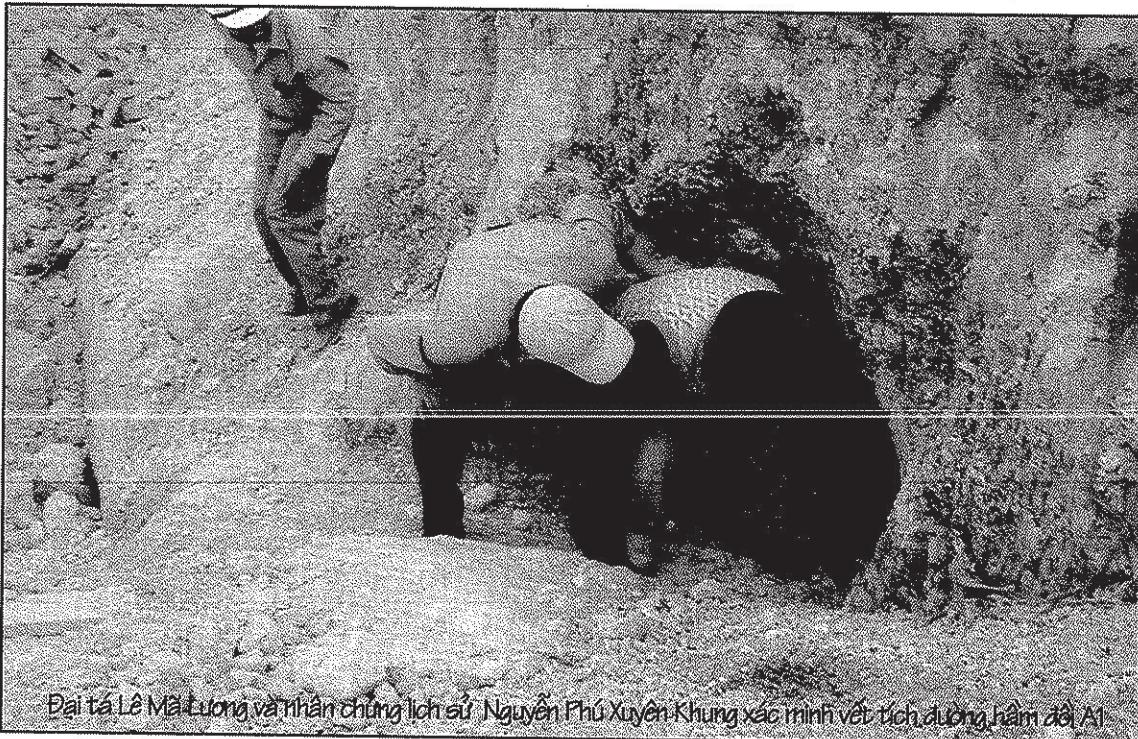

Phục hồi tôn tạo khu di tích lịch sử Điện Biên Phủ

Một lưu ý mới: Khảo cổ học

VŨ QUỐC HIỀN - LÊ MÃ LƯƠNG - PHẠM VŨ SƠN

Đại tá Lê Mã Lương và nhân chứng lịch sử Nguyễn Phú Xuyên Khung xác minh vết tích đường hầm đồi A1

1. Khu di tích lịch sử Điện Biên Phủ là một quần thể bao gồm nhiều di tích quan trọng đã được xếp hạng cấp quốc gia như: sở chỉ huy chiến dịch Điện Biên Phủ của ta ở Mường Phǎng, sở chỉ huy của địch ở Mường Thanh, cứ điểm đồi A1, cứ điểm đồi Him Lam,... đang được khẩn trương, phục hồi tôn tạo trong khuôn khổ của một dự án lớn tầm cỡ quốc gia nhân kỷ niệm 50 năm chiến thắng lịch sử Điện Biên Phủ.

Không phải đến năm nay, di tích Điện Biên Phủ mới được quan tâm phục hồi tôn tạo mà, với tầm vóc đặc biệt của mình, khu di tích đã được lưu ý bảo vệ và phát huy từ cuối những năm 50 của thế kỷ trước. Một tấm biển ghi sự tích, cửa hầm và một đoạn hầm của đường hầm mà các chiến sĩ Điện Biên đã đào để đặt khối bộc phá khổng lồ tại đồi A1, được các cán bộ phòng Bảo tàng Điện Biên Phủ, Ty Văn hóa Lai Châu phục hồi từ năm 1959, đã minh chứng

cho điều đó. Đến những năm chẵn kỷ niệm chiến thắng Điện Biên (1984, 1994), hầu như tất cả các di tích quan trọng ở Điện Biên Phủ đều được trùng tu, tôn tạo ở các mức độ khác nhau. Do hạn chế nhiều mặt tại thời điểm diễn ra công việc trùng tu, tôn tạo, nên hoạt động này đã có những sai sót đáng tiếc cần phải khắc phục. Chính vì vậy, một trong những yêu cầu hàng đầu được đặt ra trong dự án phục hồi tôn tạo khu di tích lịch sử Điện Biên Phủ lần này là phải bảo đảm tính chân xác, khoa học, tôn trọng lịch sử trong việc phục hồi, tôn tạo các di tích.

2. Chiến thắng Điện Biên "lùng lẫy năm châu, chấn động địa cầu" diễn ra vừa tròn 50 năm. Các chiến sĩ Điện Biên năm xưa - những nhân chứng lịch sử, hôm nay đa phần ở tuổi 70, nhưng ký ức Điện Biên còn rất sâu đậm trong tâm trí, vẫn đầy nhiệt huyết sẵn sàng tham gia xác định lại các vị trí năm xưa mình đã từng

sống và chiến đấu. Ban Quản lý dự án phục hồi, tôn tạo di tích Điện Biên Phủ đã đi đúng hướng khi mời các nhân chứng thăm lại chiến trường xưa để xác định lại các vị trí then chốt có tính chất quyết định tính chân xác, khoa học, bảo đảm tôn trọng lịch sử khi phục hồi tôn tạo di tích. Đây là việc làm thể hiện trách nhiệm cao của Ban Quản lý dự án bởi, lẽ ra việc này cần được tiến hành trong quá trình khảo sát lập thiết kế dự án...

50 năm, những tác động của tự nhiên đối với khu di tích ngoài trời có qui mô lớn như Điện Biên Phủ đã là điều cần phải tính đến, nhưng chắc chắn không thể so sánh được với tác động của con người. Phần nhiều là vô thức, những tác động của con người đối với các di tích Điện Biên Phủ quả là to lớn, khiến hầu như tại các điểm cần xác định vị trí chính xác, các nhân chứng đều không thể có câu trả lời khẳng định.

3. Trước yêu cầu nghiêm túc của việc thực hiện dự án, được giới thiệu của Cục Di sản văn hoá, Ban Quản lý dự án đã mời Bảo tàng Lịch sử Việt Nam, Bảo tàng Lịch sử Quân sự Việt Nam làm tư vấn khảo cổ học cho dự án phục hồi tôn tạo khu di tích lịch sử Điện Biên Phủ.

Di tích lịch sử Sở chỉ huy chiến dịch Điện Biên Phủ của ta tại Mường Phăng là di tích thứ nhất cần tới sự tư vấn của khảo cổ học: Di tích này cách trung tâm lòng chảo Điện Biên Phủ khoảng 10km (theo đường chim bay) về phía Nam. Di tích nằm trên quả đồi nhỏ trong rừng nguyên sinh, ven chân đồi có dòng suối nhỏ chảy quanh. Điểm quan trọng nhất của di tích này là căn hầm của sở chỉ huy chiến dịch, nơi ở và làm việc của Đại tướng Võ Nguyên Giáp - Tổng Tư lệnh mặt trận, Thiếu tướng Hoàng Văn Thái - Tham mưu trưởng mặt trận, cùng tổng hành dinh.

Theo mô tả của nhân chứng lịch sử, Sở chỉ huy là: "một quả đồi được bồi làm từ hai đường hầm cắt vuông góc với nhau thông ra bốn cửa. Các hầm đều cao 1,7m; rộng 1,1m; trên lát gỗ tròn 18 phân. Nơi làm việc của Bộ chỉ huy chiến dịch vừa kín đáo, vừa đẹp, lại vừa có thể bao quát được cả một khu vực rộng xung quanh..." (1)

Di tích quan trọng này đã được phục hồi tôn tạo vào những năm 1984 và 1994 ở mức độ là chỉ xây lại hai cửa hầm và dựng lại hai lán làm việc của Đại tướng Võ Nguyên Giáp và Thiếu tướng Hoàng Văn Thái. Vị trí hai cửa hầm ở

lưng chừng đồi khiến chúng tôi - dù tri thức về quân sự rất hạn chế, cũng cảm thấy không ổn, bởi với vị trí cao như vậy sẽ không an toàn khi phải hứng chịu những loạt đạn pháo nếu có. Điều đó khá trùng hợp với ý kiến của các nhân chứng lịch sử, những người đã từng sống và chiến đấu ở Mường Phăng trong chiến dịch Điện Biên Phủ, qua chuyến khảo sát tại đây vào thượng tuần tháng 12 năm 2003.

Vấn đề đặt ra là cần xác định lại vị trí nguyên gốc của cửa hầm cũ, từ đó mới có khả năng khôi phục lại cả hệ thống các đường hầm và cửa hầm.

Chúng tôi đã tư vấn cho đơn vị thi công đào một hố thám sát tại vị trí các nhân chứng đã xác định. Hố thám sát là một đường hào cắt ngang vị trí trước mặt cửa hầm được tôn tạo từ các đợt trước, rộng 2m, dài khoảng 20m. Ở độ sâu hơn 2m của hố thám sát, chúng tôi đã phát hiện được hệ thống cọc gai cố đường hào giao thông dẫn vào cửa hầm. Trên trắc diện hố thám sát, cửa hầm cũ xuất lộ rõ ràng với màu đất cũng như độ tối xốp tạo một đường biên tách rời đất nguyên thổ. Các thông tin thu được gần như trùng khớp với ghi chép của đồng chí Nguyễn Phú Xuyên Khung.

Qua trắc diện hố thám sát, ta cũng quan sát được vết đất đen chạy thoải theo sườn đồi, đây chính là vết tích nguyên thủy của sườn đồi cũ. Phía trên vết đen này là đất mượn, được đắp lên trong quá trình phục dựng lại di tích cửa hầm vào những năm 1984, 1994. Đây chính là nguyên nhân giải thích tại sao cửa hầm được phục dựng lại ở vị trí quá cao.

Di tích thứ hai cần tới sự tư vấn của khảo cổ là di tích đồi A1. Đồi A1 là một trọng điểm rất quan trọng trong chiến dịch Điện Biên Phủ. Nơi đây đã từng diễn ra những trận đánh quyết liệt, quân ta và địch giành giật nhau từng tấc đất, từng đoạn chiến壕. Địch đã tập trung xây dựng trên đồi A1 một lô cốt mẹ kết hợp với các đường giao thông hào và lô cốt con, cùng hệ thống rào kẽm gai nhiều lớp, hợp thành một cứ điểm cố thủ lợi hại.

Sau nhiều lần tấn công không thành và phải gánh chịu nhiều tổn thất, hy sinh, Bộ chỉ huy chiến dịch quyết định thay đổi chiến thuật bằng cách tổ chức đào hầm từ sườn đồi hướng vào phía lô cốt mẹ để đặt bộc phá tiêu diệt địch. Nhiệm vụ quan trọng trên được giao cho đội thi công 83, do đồng chí Nguyễn Phú Xuyên Khung chỉ huy. Đường hầm đặt bộc phá và hố

nổ bộc phá trên đồi A1 đã đi vào lịch sử dân tộc bởi tiếng nổ bộc phá trên đồi A1 chính là hiệu lệnh tấn công của đợt tấn công cuối cùng vào tập đoàn cứ điểm Điện Biên Phủ. Xác định chính xác đường hầm đặt bộc phá trên đồi A1, vì vậy, là điểm mấu chốt quan trọng nhất trong việc phục hồi, tôn tạo di tích đồi A1.

Như phần trên đã đề cập, năm 1959, nghĩa là chỉ chưa đầy 5 năm sau khi diễn ra trận đánh lịch sử trên đồi A1, các cán bộ phòng Bảo tàng Điện Biên Phủ, Ty Văn hoá tỉnh Lai Châu đã tiến hành phục hồi, tôn tạo cửa hầm và một đoạn đường hầm của đường hầm đặt khối bộc phá kể trên. Một điều đáng ngạc nhiên là chỉ sau khoảng thời gian ngắn như vậy mà vị trí được xác định là cửa hầm để phục hồi đã bị sai lệch khá lớn - sai lệch không chỉ về độ dài từ cửa hầm tới hố bộc phá mà ngay cả hướng cũng không chính xác. Điều này được bác Nguyễn Phú Xuyên Khung, người trực tiếp chỉ huy đào đường hầm xác định. Theo bác Khung, đường hầm chỉ được đào trong 15 ngày, mỗi ngày trung bình đào được từ 2 đến 3m, thì không thể có một đường hầm dài tới 83,5m (tính từ vị trí cửa hầm phục hồi từ năm 1959).

Với thông tin trên, chúng tôi tư vấn cho đơn vị thi công đào một hố thám sát cách tâm hố bộc phá không quá 30m hướng về phía đối diện với vị trí giao thông hào do bộ đội ta chiếm giữ khi đó. Với tính chất quan trọng của di tích, Bảo tàng Lịch Quân sự Việt Nam đã cử Cử nhân Khảo cổ học Phạm Vũ Sơn trực tiếp theo dõi đợt thám sát tại đồi A1, từ ngày 1 đến ngày 11 tháng 2 năm 2004.

Kết quả đợt thám sát cho thấy trắc diện đất nguyên thổ của đồi A1 gồm loại sét màu xám trắng lẫn trầm tích là loại đá diệp thạch biển chất. Với cấu tạo chất đất như vậy, rất khó cắt được một trắc diện có mặt phẳng, nên rất khó quan sát phát hiện được dấu vết, nhất là vào những ngày nắng khô. Muốn dễ quan sát dấu vết, các nhà khảo cổ thường sử dụng biện pháp tưới nước lên mặt cắt vì các chất hữu cơ thường hút ẩm nhanh và dễ chuyển màu. Rất may, khi định sử dụng phương pháp này tại đồi A1 thì trời mưa. Sau cơn mưa, các vết đất màu nâu đen được thấy rõ trên hai vách đối diện tại một vị trí của hố thám sát. Từ dấu vết ban đầu, chúng tôi cho đào chấn để theo dõi hướng phát triển của vết tích. Kết quả là, đường hầm dùng để đưa khối bộc phá tấn công đồi A1 đã xác định được chấn chấn. Với qui mô cuộc đào thám sát,

chúng tôi đã làm rõ được một đoạn hầm dài 15m, có dạng hình ống không đều (do phụ thuộc vào cấu tạo địa chất ở từng đoạn), đường kính trung bình từ 0,8m đến 0,85m; đáy đường hầm cách mặt đất hiện tại khoảng 1m. Cửa đường hầm xuất phát từ một đoạn hào giao thông phía Đông Nam đồi A1 và phát triển hơi lệch về phía đầu Tây Bắc hố bộc phá. Các thông tin thu được qua thám sát khảo cổ rất phù hợp với tư thế ngồi đào của chiến sĩ công binh, cấu tạo địa chất, và hồi ký của bác Nguyễn Phú Xuyên Khung. Theo hồi ký của bác Khung, các chiến sĩ ta đào hầm hoàn toàn vào ban đêm và đào mò vì không có phương tiện xác định phương hướng. Cũng theo bác Khung, các chiến sĩ đào hầm, lúc nghỉ tay, có thể nghe được tiếng giày đi phía trên của lính Pháp và trước khi đặt khối bộc phá ta phải đào ngoặt một đoạn...

Cuối tháng 2 năm 2004, bác Khung được mời lên đồi A1 để xác định lại độ chính xác của đường hầm đặt bộc phá do khảo cổ học làm xuất lò. Bác Khung đã bồi hồi xúc động khi đứng trước vết tích đường hầm do chính mình cùng đồng đội đã đổ bao mồ hôi, xương máu làm nên cách nay vừa tròn 50 năm.

4. Sự lưu ý của khảo cổ học đối với các di tích lịch sử ở Điện Biên Phủ mới dừng ở mối quan hệ tư vấn nhưng đã tỏ rõ hiệu quả thiết thực ít nhất đối với hai di tích đã nêu. Với ưu thế của mình, chí ít khảo cổ học cũng đã góp phần xác định lại chính xác hai di tích quan trọng đúng với vị trí mà nó đã từng tồn tại trong chiến dịch Điện Biên Phủ lịch sử. Bằng những chứng cứ thuyết phục, khảo cổ đã giải tỏa được bao nỗi trăn trở, băn khoăn của nhiều người quan tâm, yêu mến các di tích ở Điện Biên Phủ.

Công việc của khảo cổ học tại khu di tích Điện Biên chắc chắn chưa dừng tại đây, sắp tới nó tiếp tục được triển khai tại di tích đồi Him Lam trong một chương trình hợp tác bài bản hơn giữa ba cơ quan: Bảo tàng Lịch sử Việt Nam, Bảo tàng Lịch sử Quân sự Việt Nam và Ban Quản lý dự án di tích Điện Biên Phủ. Mong rằng khảo cổ học sẽ được lưu ý hơn và có những đóng góp nhiều hơn không chỉ ở Điện Biên Phủ.

Chú thích:

(1) Nguyễn Phú Xuyên Khung- Đại tá, nguyên Đội trưởng đội thi công 83, trực tiếp chỉ huy đào đường hầm đặt bộc phá, nhân chứng lịch sử. Hồi ký, bản đánh máy, Tư liệu Bảo tàng Điện Biên Phủ.